

Moters karjeros problema Lietuvos kariuomenėje

Algirdas Orenius

*Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius*

Birutė Pitrenaitė

*Lietuvos kariuomenės Vidaus audito departamentas
Pamėnkalnio g. 13, LT-01120 Vilnius*

Lyčių lygybė traktuojama kaip vienas iš pagrindinių demokratijos principų, grindžiamas lygiomis teisėmis, atsakomybe, galimybėmis visose gyvenimo srityse. Tarnyba kariuomenėje – viena iš tų sričių, kuri ilgą laiką buvo neprieinama Lietuvos moterims. Lygios moterų ir vyrų teisės įtvirtintos daugelyje Lietuvos Respublikos įstatymų, tačiau jų realybė priklauso nuo praktiško šių teisių įgyvendinimo.

Straipsnyje nagrinėjamos realios moters galimybės siekti karjeros ir priežastys, kliudančios praktiškai realizuoti šias galimybes Lietuvos kariuomenėje.

Pagrindinės sąvokos: moters karjera, lyčių lygybė, gebėjimai konkuruoti, moteris karininkė.

Keywords: women career, gender equality, competition skills, women officer.

Įvadas

Žmogaus teisės – viena populiariausių šiuolaikinės pasaulio bendruomenės temų. Moterų ir vyrų lygybė – vyrų ir moterų lygių teisių ir vienodos elgsenos su jais principas. Lyčių lygybės politika siekiama įtakos lygaus pasidalijimo ekonomikoje, visuomeniniame gyvenime ir sprendimų priėmimo procesuose, kad nė viena iš lyčių neturėtų kliūčių visaverčiai dalyvauti ekonominiame, socialiniame, kultūriniame, politiniame ir visuomeniniame gyvenime.

Po nepriklausomybės atkūrimo Lietuva ratifikavo pagrindinius tarptautinės teisės aktus dėl žmogaus teisių apsaugos, tarp jų ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, Konvenciją dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims ir prisijungė prie daugelio tarptautinių susitarimų, įtvirtinančių žmogaus nediskriminacijos principą.

Valstybės gyventojų užimtumo ir darbo politika yra viena iš sričių, kur moterų ir vyrų teisės turi būti įgyvendintos ypač atsakingai. „Tarptautinių, socialinių ir kultūrinių teisių Pakto valstybės dalyvės pripažįsta teisę dirbti, ir kad ši teisė apima kiekvieno asmens teisę į galimybę užsidirbti

pragyvenimui darbu, kurį pats (pati) laisvai pasirenka ar priima, ir šiai teisei garantuoti valstybės dalyvės imasi reikiamų priemonių“ [8]. Be to, tarptautiniuose teisės aktuose minimos moterų ir vyrų lygios teisės į darbą dažniausiai traktuojamos ne tik kaip vienodomis sąlygomis suteikta teisė į įsidarbinimą ir darbo sąlygas, vienodą atlyginimą, užimtumo garantijas, visas darbo lengvatas, bet ir kaip galimybė kelti kvalifikaciją, eiti aukštesnes pareigas, siekti karjeros. Tarnyba kariuomenėje yra viena iš sričių, kurią garantuoja minėtas Paktas ir kiti šią sritį reglamentuojantys tarptautiniai aktai.

2003 m. Lietuvos teisės universiteto magistrantės Ritos Pocienės atlikto tyrimo apie moteris, tarnaujančias Lietuvos kariuomenėje, statistiniai duomenys leidžia daryti prielaidą, kad egzistuoja moters karininkės profesionalios karjeros stabdymo praktika, kurios priežasčių analizei iki šiol neskiriama tinkamo dėmesio.

Straipsnyje nagrinėjamos priežastys, galėjusios turėti įtakos šios praktikos atsiradimui, bandoma įvertinti moters gebėjimus konkuruoti su vyrais kariuomenėje, nustatyti bent keletą nelygių galimybių faktų kariuomenėje ir pasiūlyti priemonių jiems šalinti.

1. Kariuomenė kaip specifinė organizacija

Kariuomenė – pagrindinė krašto apsaugos sistemos dalis. Jos, kaip organizacijos, specifika lemia ypatinga, specifinė funkcija – ginklu ginti valstybę nuo agresijos ar kitokio ginkluoto užpuolimo [7], o jos realizavimo esmę sudaro įvairiausi kovos veiksmai, susieti su ginklo naudojimu ekstremaliomis sąlygomis – nešvara, vargas, purvas, prakaitas, kraujas, kova vienas su vienu, mirtis ir kitos blogybės bei baisybės, besikartojančios daugybę kartų ir neapibrėžtai ilgą laiką. Tai ilgalaikiai žygiai pėsčiomis dideliais nuotoliais, nešant sunkius nepatogius krovinius, nuolat laukiant susidūrimo su priešu.

Taikos metu, siekiant išugdyti savybes išgyventi minėtomis sąlygomis, nuolatos rengiamos įvairios pratybos ir mokymai, dirbtinai kuriant sąlygas, panašias į realias kovines. Šios pratybos gali vykti kasdien ar su nedidelėmis pertraukomis ištisą tarnybos kariuomenėje laiką. Tokios veiklos sąlygos reikalauja iš karių didelės fizinės jėgos, ištvermės, vikrumo, drąsos, ir agresyvumo, ypatingo psichologinio pasirengimo, ypatingų savybių. Šiomis savybėmis nuo seno kaip tik daugiau pasižymi vyrai.

Be to, kariuomenei būdinga ir buitės specifika – gyvenimas kareivinėse, specialūs drabužiai bei manta, ribotas poilsis, gana vienodas maitinimas, įvairūs apribojimai ir kt.

Nepaisant šios specifikos, jau nuo XIX a. antrosios pusės moterys organizuotai pradėjo dalyvauti karuose, pirmiausia kaip medicinos seserys, o vėliau, ypač Antrojo pasaulinio karo metu bei po jo, joms tapo prieinama vis daugiau karinių specialybių. Drauge iškilo ir moters karininkės karjeros būtinybė.

Įvairios šalys per praėjusį šimtmetį sukaupe gana didelę moterų tarnybos kariuomenėje patirtį, kurią įvertinus galima būtų išspręsti kai kurias Lietuvos kariuomenėje tarnaujančių moterų karjeros problemas.

2. Moterys įvairių šalių kariuomenėje

Iki Antrojo pasaulinio karo moterys, tarnavusios kariuomenėje, dažniausiai teikdavo medicinos ar humanitarinę pagalbą, tarnavo įvairiuose aprūpinimo daliniuose, štabuose. To karo metu ir po jo kai kuriose šalyse (Izraelis, Kinija, Sovietų Sąjunga, Šiaurės Korėja, Vietnamas) moterys dalyvavo ir tiesiogiai mūšiuose, tačiau pamažu šios praktikos buvo atsisakyta.

Izraelis bene vienintelė valstybė pasaulyje, kur moterys turi atlikti pradinę privalomąją karo tarnybą. Jos gali tarnauti ir profesionalios

kariuomenės koviniuose daliniuose, tačiau yra viena išimtis – jeigu dalinys dislokuojamas tiesioginių kovos veiksmų vietoje, moterys perkeliamos į kitą vietą ar dalinį. Taip pradėta elgtis nuo 1948 m., pasimokius iš skaudžios Izraelio ir arabų karo patirties.

Antrojo pasaulinio karo metu Sovietų Sąjungos kariuomenėje kariavo beveik vienas milijonas moterų ir beveik visos iš jų priešakinėse fronto linijose, tačiau baigiantis karui didžioji jų dauguma buvo demobilizuota.

JAV 1948 m. buvo priimtas įstatymas, draudžiantis moterims tarnauti karo aviacijoje, ir nustatytos „rizikos taisyklės“, galiojančios mūšio lauke. Pasibaigus 1991 m. Persų įlankos karui, JAV vyriausybė peržiūrėjo moters galimybes tarnauti kariuomenėje, nes karo metu nuo 1990 m. rugpjūčio iki 1991 m. vasario mėn. apie 41 tūkst. moterų (7 proc. visų JAV ginkluotųjų pajėgų karių, veikusių tame regione) daugiausia sausumos kariuomenės (toliau – SK) daliniuose buvo dislokuota Persų įlankos regione. Tarp 375 žuvusių šiame kare buvo 13 moterų, o dvi buvo patekusios į nelaisvę. 1992 m. JAV Kongresas panaikino 1948 m. apribojimus, ir tais pačiais metais moterims buvo atvertos durys tarnauti karo laivuose, tačiau nebuvo leista tarnauti SK koviniuose daliniuose.

Šiuo metu JAV kariuomenėje tarnauja 14 proc. moterų, iš jų apie 15 proc. turi karininko laipsnį (11 generolo, apie 700 vyresniojo karininko, apie 5600 jaunesniojo karininko). Joms prieinamos 50 proc. visų karinių specialybių [1].

Jungtinės Karalystės (toliau – JK) kariuomenėje tarnauja 8 proc. moterų, iš jų 9, 5 proc. turi karininko laipsnį. Šiuo metu moterys gali tarnauti karo aviacijos daliniuose ir karo laivuose, tačiau joms draudžiama tarnauti SK daliniuose, kurie gali tiesiogiai dalyvauti kovinėse operacijose. Tai patvirtino Didžiosios Britanijos valstybės sekretorius gynybos klausimais G. Hoonas: „...taip nusprendė „kariškių komisija“, kadangi moterys sumažina kovinio vieneto veiksmingumą“. Vis dėlto JK vyriausybė stengiasi padidinti moterų įdarbinimo kariuomenėje galimybes. Neseniai pirmoji moteris, sraigatrasparnio pilotė, buvo paskirta kovinių sraigatrasparnių eskadrilės vade [10].

Rumunijos kariuomenėje moterys turi galimybę tarnauti nuo 1972 m. Šiuo metu tarnauja 3 proc. moterų, iš kurių 627 turi karininko laipsnį (21 pulkininko, 57 pulkininko leitenanto, 299 majoro ir 200 jaunesniojo karininko), tačiau jos dažniausiai tarnauja įvairiuose štabuose, aprūpinimo ir logistikos struktūrose, medicinos įstaigose bei daliniuose [13].

Išnagrinėjus užsienio šalių patirtį, galima daryti išvadą, kad šiuo metu moterys priimanos į karo tarnybą daug dažniau nei kada nors anksčiau. Daugelis Europos šalių jau yra padariusios žymių pakeitimų karinėje politikoje moterų atžvilgiu.

Įdomi Danijos patirtis, šios šalies kariuomenėje kasmet privalomąją karo tarnybą pagal sutartį atlieka 144 moterys, tas daroma todėl, kad moterų susidomėjimas tarnyba kariuomenėje nuolat mažėja, o pagrindinė problema siekiant pritraukti į kariuomenę kuo daugiau moterų ir stengtis kuo ilgiau jas išlaikyti yra nepakankamos galimybės moterims gauti aukštus postus kariuomenėje. Todėl pagrindinis Danijos politikos požiūris moterų atžvilgiu yra tas, kad kariuomenė turi labiau pasitikėti moterų, kaip karių, sugebėjimais, užtikrinti joms lygias galimybes pasireikšti karinėje veikloje ir galų gale priimti moterų dalyvavimą kariuomenėje kaip turta, o ne riboti jas nuo tokios veiklos [9].

Kai kurios šalys didina moterų skaičių kariuomenėje, teikia joms daugiau galimybių pasireikšti karinėje veikloje, tiesa, kol kas einant pareigas techninėse, administracinėse bei aprūpinimo struktūrose, tačiau kitos šalys vis dar taiko tam tikrus apribojimus ir ypač neleidžia tarnauti sausumos kariuomenės koviniuose daliniuose.

Moterų galimybės siekti karjeros kariuomenėje kiekvienoje šalyje yra labai skirtingos. Vienose iš jų (pavyzdžiui, JAV) moterų, turinčių aukštus karinius laipsnius ir einančių vadovaujančiąsias pareigas, yra beveik tiek pat, kiek ir vyrų, kitose (pavyzdžiui, Danijoje) – moterų ir vyrų galimybės labai skiriasi.

Nors vis dar pasitaiko barjerų, trukdančių moterų karjerai kariuomenėje, dauguma šalių keičia požiūrį į moteris ir stengiasi užtikrinti joms lygias galimybes siekti karjeros tarnyboje.

3. Moterys Lietuvos kariuomenėje

1998 m. kovo 1 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymą. Jo paskirtis – užtikrinti, kad realiai būtų įgyvendinamos tarptautiniuose dokumentuose ir Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintos lygios moterų ir vyrų teisės. Šis įstatymas oficialiai įteisino moterų teisę ir suteikė galimybes joms tarnauti kariuomenėje [4].

Lygių teisių ir galimybių filosofija numato ne tik pačias lygias teises bei galimybes, bet ir rezultatus. Diskriminacijos nebuvimas turi būti ne tik konstatuojamas teisės aktuose, bet ir įgyvendinamas praktikoje. Lietuva jau siekia lyčių

lygybės, tačiau vis dar reikia daug pastangų, kad šis principas būtų realiai įgyvendintas. 2003 m. atliktos apklausos rezultatai rodo, kad 57 proc. apklaustųjų mano, jog *vyrų Lietuvoje eina aukštesnes pareigas ir turi daugiau teisių*, o 48 proc. – sutinka, jog *moterys nepagrįstai ignoruojamos, nors eina tokias pačias pareigas, kaip ir vyrai*.

Tarptautiniuose teisės aktuose moterų ir vyrų lygios teisės traktuojamos kaip vienodomis sąlygomis suteikta teisė į profesinį orientavimą, profesinį rengimą, įsidarbinimą ir darbo sąlygas, vienodą atlyginimą, užimtumo garantijas, darbo lengvatas, galimybę kelti kvalifikaciją ir eiti aukštesnes pareigas, siekti karjeros. Į klausimą, ar *moterys ir vyrai turi vienodas teises Lietuvoje ir kariuomenėje*, 65 proc. respondentų atsakė teigiamai, 31 proc. – neigiamai, 51 proc. moterų nesutiko, kad jų teisės su vyrais yra vienodos, o 88 proc. vyrų laikėsi priešingos nuomonės.

Šiuo metu krašto apsaugos sistemoje (toliau – KAS) tarnauja apie 10 tūkst. žmonių. Tai ne tik profesinės tarnybos kariai, bet ir šauktiniai bei civiliai, ne tik vyrai, bet ir moterys. Moterys sudaro apie ketvirtadalį visų tarnaujančių (iš jų apie 14 proc. profesinės karo tarnybos, apie 60 proc. civilės ir apie 8 proc. kariūnės). Sausumos kariuomenėje tarnauja 369 moterys, karo aviacijoje – 70, karo laivyne – 16, likusios – Gynybos štabe bei Krašto apsaugos ministerijoje. Iš viso karininko laipsnį turi 226 moterys (pulkininko leitenanto 1, majoro 7, likusios – nuo leitenanto iki kapitono). Vadinas, joms visoms turi būti sudarytos sąlygos siekiant karjeros gauti aukštesnę nei turimas karininko laipsnį, suteikiamą Lietuvos kariuomenėje. Karininkų, galinčių gauti atitinkamus laipsnius, skaičių kasmet nustato Lietuvos Respublikos Seimas.

Lietuvos kariuomenėje karių tarnybą ir jos sąlygas reglamentuoja Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymas, įvairūs statutai ir kiti teisės aktai. Vyrų ir moterų tarnybos sąlygos yra vienodos, išskyrus nėščių, neseniai pagimdžiusių ir krūtimi maitinančių moterų. Šioms moterims taikomos išskirtinės tarnybos sąlygos, numatytos Lietuvos Respublikos žmonių saugos darbe įstatyme [5].

Visuomenėje dar iki šiol vyrauja nuomonė, kad *moterys kariuomenėje šiurkštėja, tampa pernelyg valdingos* ir todėl neturėtų ten tarnauti. Tačiau apklausa Lietuvos kariuomenėje rodo, kad 56 proc. respondentų nesutinka su šia nuomone ir teigia, jog, nors tarnybos sąlygos ir griežtos, moterys puikiai sugeba išlikti moterimis.

Lietuvos kariuomenę reglamentuojančiuose teisės aktuose nenurodoma jokių pareigų, kurių

negalėtų eiti moterys (išskyrus nėščią, neseniai pagimdžiusią ir krūtimi maitinančią) kariuomenėje. Moterims suteikiama teisė tarnauti bet kurios kariuomenės rūšies padalinyje. Jau dabar Lietuvos kariuomenėje tarnauja naikintuvo pilotė, išminuotoja, tačiau tik vienetai tiesiogiai vadovauja koviniams padaliniais (eina būrio, kuopos vado ar jo pavaduotojo pareigas). Nors daugiau negu pusė (54,8 proc.) respondentų sutinka, kad *moterys kariuomenėje gali eiti įvairias pareigas*, tačiau į tarptautines operacijas dažniausiai vyksta tik medikės, logistikos specialistės, štabo karininkės, virėjos ir pan. Nė viena moteris į misiją neišvyko kaip karys pėstininkas. Todėl būtina išnagrinėti veiksnius, lemiančius tokį specifinį požiūrį į moteris kariuomenėje, nes jis yra viena priežasčių, nuo kurių priklauso teisės aktų, reglamentuojančių lygias moterų ir vyrų teises, įgyvendinimo galimybės. Be to, tai aktualu dar ir todėl, kad nuo 1999 m., kai Moterų ir vyrų lygių galimybių tarnyba atliko tyrimą ir pateikė šiuo klausimų išvadas, Lietuvos karo akademijoje pradėjo studijuoti merginos ir jų karjeros problema įgavo ypatingą reikšmę.

4. Veiksniai, formuojantys specifinį požiūrį į moterį kariuomenėje

Didžiosios Britanijos filosofijos mokslų daktaras Markas Raysonas išnagrinėjo daugiau nei 100 tyrimų, susijusių su lyties veiksnio įtaka biomedicininiais darbo aspektams, kurie svarbūs atliekant tarnybą kariuomenėje [2]. Jo nuomone, dažniausiai moterų karo tarnybai nepalankūs anatomiciniai ir fiziologiniai veiksniai: yra mažesnis negu vyrų ūgis, svoris ir raumenų masė, didesnis riebalų kiekis – tai veiksniai, lemiantys blogesnę kovinių užduočių vykdymą.

Kėlimas, nuleidimas, nešimas, stūmimas, traukimas ir pan. yra dažniausiai pasitaikančios fizinės operacijos kariuomenėje. Jas atlikdamos, mažiau nei 1 proc. moterų pasiekia vidutinius vyrų rezultatus. Atlikdamos tas pačias užduotis moterys turi dirbti intensyviau, o tai lemia dažnesnį širdies ritmą ir aukštesnę kūno bei odos temperatūrą. Dėl to tikėtina, kad moterys patiria didesnę stresą bei karščio diskomfortą, palyginti su vyrais, toje pačioje aplinkoje. Smulkesnis kūnas, didesnis kūno paviršius kūno svoriui ir mažesnis aerobinis pajėgumas lemia mažesnę moterų terminį pakantumą. Todėl aplinkoje, kur ribojamas karščio garavimas – dėvint apsauginius drabužius ar karšto, drėgno klimato sąlygomis – moterys jaučiasi ypač nepatogiai [2].

Tačiau moterų ir vyrų rezultatai žygiuojant

yra vienodesni nei atliekant kitas fizines operacijas. Moterys su amunicija ar kitokiu svoriu tik 11–38 proc. blogiau žygiuoja nei vyrai, o 10 proc. fiziškai stipriausių moterų žygiuoja kaip vidutinis vyras.

Stebint vieno Lietuvos karo akademijos kariūnų būrio, kuriame buvo ir moterų, treniruotė, lyčių skirtumai pasireiškė atliekant imituojamas mūšio užduotis su svoriu, tokias kaip reagavimo veiksmai, judrūs bėgimo pratimai, laipiojimas kopėčiomis ir pan. Moterys visas užduotis atliko prasčiau už vyrus.

Kariniai tyrimai rodo, kad treniruočių metu vyrų ir moterų fizinė jėga, nors ir trumpą laiką tarpą, bet padidėja. Moterų jėga labiau padidėja nei vyrų, tačiau absoliučios jėgos skirtumas tarp lyčių nemažėja.

Lietuvos karo akademijos dėstytojų nuomone, daugeliu atvejų kariūnės yra psichologiškai geriau pasiruošusios atlikti įvairias užduotis negu kariūnai. Moterų užsispyrimas, atkaklumas, valia ir ryžtas duoda labai gerų rezultatų, kurie kartais pranoksta net fiziškai pačių stipriausių vyrų rezultatus. Tokiai nuomonei pritarė ir kitų KAS struktūrų darbuotojai bei kariai (67 proc. apklaustųjų) ir tuo paneigė teiginį, kad *moteris niekada negalės vadovauti kariams, nes ji jiems nėra geras, tvirtos kario pavyzdys*. Atsakydami į klausimą, ar *kariuomenėje išlieka lyčių skirtumai, kurie mažina karinių užduočių vykdymo veiksmingumą*, beveik 73 proc. respondentų sutiko, kad tokie skirtumai egzistuoja. Ir nors su teiginiu – *moterys yra fiziškai silpnesnės, todėl negali gerai atlikti kovinių užduočių* – nesutiko trys trečdaliai apklaustųjų, tenka pripažinti, jog moterų anatomija ir fiziologija turi įtakos atliekant kovines užduotis, kurios reikalauja didelių fizinių pastangų.

Nors moterys yra fiziškai silpnesnės už vyrus ir mažiau ištvermingos, jos gali atlikti tokias pareigas, kurios nereikalauja didelės jėgos ir ištvermės, o šį trūkumą kompensuoja kitais privalumais, nes *yra darbštesnės ir pareigingesnės už vyrus*. Tokią nuomonę pareiškė net 90 proc. respondentų ir tik 10 proc. nesutiko ar neturėjo nuomonės.

Apibendrinant apklausos rezultatus, galima daryti išvadas, kad:

- realiai egzistuoja priežastys, kurios formuoja specifinį požiūrį į moters vietą kariuomenėje;
- nors moterys ir sugebėtų vadovauti koviniams padaliniais, joms vis dėlto labiau tiktų pareigos, susijusios su darbštumu, kruopštumu, pareigingumu. Jos galėtų puikiai eiti štabo karininkų, įvairių skyrių viršininkų, departamentų direktorių ar kitų padalinių vadovų pareigas;

- nurodytos objektyvios ir subjektyvios priežastys bei specifinis požiūris į moterų kariuomenėje labai mažina jų galimybes siekiant karjeros, tuo pažeidžiamos Lyčių lygiateisiškumo pakto bei Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsnio nuostatos.

5. Kariuomenės personalo rengimas ir profesinis tobulinimas

Pagal Lietuvos Respublikos karo prievolės įstatymą į privalomąją karo tarnybą šaukiami tik vyrai [6]. Moterys, norėdamos įsidarbinti krašto apsaugos sistemoje, turi baigti karinio rengimo kursą.

Šis įstatymas numato galimybę aukštųjų mokyklų studentams mokytis 3 metų vadų kursuose, kuriuos sėkmingai baigus jiems suteikiamas atsargos leitenanto laipsnis ir įskaitoma privalomoji pradinė karo tarnyba. Į kursus priimami studentai, vyrai ir moterys, atsižvelgiant į fizinio rengimo testų bei mokymosi rezultatus. Iš pradžių jie rengiami kaip eiliniai pėstininkai, vėliau – kaip sausumos kariuomenės būrio vadai. Karinis rengimas vyksta Lietuvos karo akademijoje ir kituose atsargos karininkų rengimo centruose.

Tokius pat vadų kursus, tik intensyvesnius, trunkančius šešis mėnesius, gali baigti ne vyresni kaip 26 metų aukštųjų mokyklų absolventai ne vėliau kaip 12 mėnesių po aukštosios mokyklos baigimo.

Priėmimo į profesinę karo tarnybą taisyklės netaikomos karininkams, baigusiems Lietuvos karo akademiją, nes priimtas į akademiją asmuo pasirašo su ja sutartį, kuria įsipareigoja tapęs karininku tarnauti profesinėje karo tarnyboje. Ši nuostata galioja ir moterims, įstojuosioms į minėtą akademiją.

Pagal Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymą švietimo ir mokslo įstaigos privalo sudaryti moterims ir vyrams vienodas sąlygas stojant į studijų įstaigas [4]. 1999 m. Moterų ir vyrų lygių galimybių tarnyba nustatė minėto įstatymo pažeidimą Lietuvos karo akademijoje. Tais pačiais metais priėmimo į akademiją taisyklės buvo pakeistos ir dabar joje gali studijuoti ir jau studijuoja merginos, būsimos karininkės.

Karininkų rengimas ir jų tobulinimas vyksta pagal keturių pakopų sistemą:

- I pakopa – bazinis karininkų rengimas;
- II pakopa – kapitono kursai;
- III pakopa – vyresniųjų karininkų kursai;
- IV pakopa – strateginio lygmens karininkų kursai.

Bazinis karininkų rengimas vyksta Lietuvos karo akademijoje arba kitų valstybių karinio mokymo įstaigose.

Antros pakopos karininkų rengimas organizuotas Lietuvos karo akademijoje pagal kuopos vado – bataliono štabo karininko rengimo programą. Be to, ši karininko kvalifikacija gali būti įgyta ir kitų šalių karinėse mokslo įstaigose.

Trečios pakopos karininkų rengimas numatytas Baltijos gynybos koledžo pagal Baltijos valstybių sąlygoms pritaikytą ir NATO standartus atitinkančią vyresniųjų karininkų rengimo programą. Analogišką išsimokslinimą karininkai gali įgyti ir kitų šalių atitinkamose karinio mokymo įstaigose.

Į ketvirtos pakopos studijas karininkai siunčiami į Baltijos koledžo rengiamus pulkininkų kursus ar į atitinkamas kitų šalių karines mokymo įstaigas, kuriose karininkai rengiami eiti vadovaujančiąsias pareigas nacionalinėse ginkluotosiose pajėgose bei dirbti NATO aljanso štabuose.

Karininkai specialistai tobulinami atitinkamuose profesinio tobulinimosi kursuose Lietuvoje arba užsienyje.

Karininkai mokytis atrenkami krašto apsaugos ministro patvirtinta tvarka. Galutinę kandidatų atranką atlieka ministro įsakymu sudaryta komisija, kuri sprendimą priima atsižvelgdama į tam tikrus bendruosius kriterijus: kandidato karinį laipsnį, einamas pareigas, būsimą lygio karininkų poreikį ir asmeninį karjeros planą, užsienio kalbų mokėjimo lygį, amžių, tarnybos stažą, medicinos komisijos išvadą ir pan., taip pat komisija įvertina, ar kandidatas atitinka reikalavimus, kuriuos kelia užsienio mokymo įstaiga.

Nesunku suvokti, kad svarbiausi kriterijai yra kandidato karinis laipsnis ir einamos pareigos, nes nuo karinio laipsnio priklauso einamos pareigos ir atlyginimas, o ne atvirkščiai. Be to, įstatymai [7] ir šiuolaikinė Lietuvos kariuomenės karininkų karjeros praktika nenumato „šuočio“ per laipsnio pakopą į aukštesnes pareigas (nebent tik ypatingais atvejais).

Vadinasi, kad karininkas galėtų būti siunčiamas į kapitono kursų (II karinio rengimo pakopa), jis turi eiti kuopos vado pavaduotojo ar joms prilygstantis pareigas, o jas pasiekti, ypač moteriai, atsižvelgiant į minėtą požiūrį, yra gana sudėtinga. Tolesnės karjeros realizavimo galimybės tampa dar sudėtingesnės, nes, nebaigus kapitono kursų ir neturint būtino stažo einant kapitono laipsnį atitinkančias pareigas, patekti į Baltijos gynybos koledžą neįmanoma. Lietuvos ka-

riuomenėje kapitono laipsnį atitinkančios pareigos gali būti kuopos vadas, bataliono ar brigados štabo karininkas.

Dabartinę moters kariuomenėje karjeros realizavimo galimybių realią padėtį apibūdina moterų, šiuo metu einančių vadovujančiasias KAS pareigas, skaičiai:

- Krašto apsaugos ministerijoje – ministerijos sekretorė – 1 (iš 3); departamentų direktorės – 3 (iš 7); departamentų direktorių pavaduotojos – 2 (iš 7); skyrių viršininkų – 19 (iš 34); Krašto apsaugos archyvo bei Centralizuoto finansų ir turto tarnybos vadovės – 2;
- kariuomenėje – Gynybos štabe skyrių vadovai tik vyrai; Finansų ir turto tarnybai, Karių reabilitacijos centrai vadovauja moterys; kariuomenės rūšių padaliniuose moterys vadovauja (išimtiniais atvejais) personalo, finansų, ryšių su visuomene skyriams.

Tarp įvardytų moterų vadovių tik viena kita karininkė ir tos tik baigusios pirmosios pakopos bazinio rengimo kursas.

Šiuo metu Lietuvos kariuomenėje tarnaujančių moterų galimybės siekti karjeros gana pesimistinės, nes iki šiol tik vienintelė moteris yra baigusi kapitono kursą ir studijuoja Baltijos gynybos koledže. Vadinasi, tik ji gali realiai pretenduoti į kitas aukštesnes pareigybes tiek Gynybos štabe, tiek ir įvairių kariuomenės rūšių padaliniuose, o kad moterys rečiau už vyrus yra skiriamos į aukštesnes pareigas, byloja ir apklausos rezultatai. Pagrindinis respondentų argumentas, kodėl taip yra (60 proc. apklaustųjų vyrų), buvo tas, kad *vyrų sumanesni ir ryžtingesni vadai negu moterys*, nors su šiuo teiginiu nesutiko 79 proc. moterų, o į tai, kad moterys yra darbštesnės ir pareigingesnės, nėra atsižvelgiama. Taigi karjeros perspektyvos moterų, ir jau baigusių Karo akademiją, ir dar tebestudijuojančių, labai miglotos, juolab vykstančios kariuomenės reformos sąlygomis, kai bendras reguliariosios kariuomenės karių skaičius turi tendenciją mažėti. Dėl šių priežasčių moterys, baigusios Karo akademiją, jau iš anksto arba netolimoje tarnybos perspektyvoje yra priverstos pereiti į kitas, nesusietas su kovinių vienetų vadovavimu, pareigas, kurias eiti akademija nerengia.

Taigi galima teigti, kad lygių galimybių principas kariuomenėje realizuojamas formaliai, nes jis galioja tik moteriai stojant į karo tarnybą bei baigus Karo akademiją ir tik pradiniam etape. Todėl, esant dabartinei padėčiai ir jai išliekant ateityje, kyla abejonių, ar verta eikvoti lėšas rengiant moteris karininkes akademijoje,

jei jos įgytų žinių panaudoti ateityje negalės. Gal racionaliau būtų apsiriboti tik pradiniu moterų kariniu rengimu, priimant jas į karo tarnybą?

Priešingu atveju moterims, baigusioms Karo akademiją, turėtų būti sudarytos visos sąlygos realiai įgyvendinti lygių galimybių principą siekiant karjeros. Kad šios sąlygos būtų sudarytos, reikėtų:

- krašto apsaugos sistemoje atlikti išsamų tyrimą ir jo rezultatus viešai paskelbti. Šie tyrimo rezultatai padėtų susidaryti realų požiūrį į moterį Lietuvos kariuomenėje, suteiktų galimybę nustatyti konkrečius moterų atrankos karo tarnyboje reikalavimus, ypač fizinius, leistų numatyti prioritetines moterų einamas pareigas bei sudaryti kryptingas programas atrinktoms kandidatėms rengti;
- parengti atitinkamas, pagrįstas konkrečiais kriterijais, moterų tarnybos stebėsenos ir vertinimo metodikas, kurios padėtų atrinkti pačias perspektyviausias kandidates į aukštesnio lygio mokymus (II, III ir IV pakopos);
- kandidatų mokytis (stažuotis užsienyje) atrankos tvarka turėtų būti kuo atviresnė, viešesnė ir skaidresnė, sudaranti lygias galimybes tiek vyrams, tiek moterims, skiriant ypatingą dėmesį jų psichologinėms savybėms bei asmenybės tipui.

Taigi moters kariuomenėje prestižas, požiūris į ją, jos galimybių siekti karjeros įgyvendinimas pirmiausia priklauso nuo pačios krašto apsaugos sistemos bendruomenės, jos nuostatų moterų karių atžvilgiu bei kultūros, nes „...kai individas ateina į organizaciją, labai svarbu tinkamai suderinti organizacijos tikslus, lūkesčius, faktiškus resursus su kiekvieno darbuotojo lūkesčiais bei galimybėmis, t. y. rasti pusiausvyrą“ [3].

Išvados

1. Lietuvos Respublikos teisinė bazė formaliai garantuoja visišką lyčių lygybę net tokioje specifinėje srityje kaip kariuomenė, tačiau praktinėje veikloje dar egzistuoja kliūčių, kurios trukdo tas garantijas realiai įgyvendinti, ypač moterims, siekiančioms vadovauti koviniams vienetams.

2. Pagrindinė priežastis, sudaranti sąlygas moterų karjeros kliūtims atsirasti – susiformavęs specifinis tendencingas požiūris į moterį kariuomenėje, kuris grindžiamas subjektyvia nuomone, kad: *kario profesija – vyriška, todėl netinka moterims, moterys karo tarnyboje šurkštėja, moterys negali užtikrinti gero karinių užduočių vykdymo, moterys nėra tvirto kario pavyzdys* ir pan., nors

jokių tyrimų šiuo klausimu Lietuvoje nebuvo atlikta.

3. Pagrindinė kliūtis moterims, vadovaujantioms koviniams vienetams ar einančioms štabų skyrių karininkų pareigas, siekti karjeros – tai keblumai gauti aukštesnį laipsnį ar pareigas. Nėgavus atitinkamo laipsnio dingsta galimybė mokytis toliau toje ar kitoje karinio rengimo pakopoje ir kilti karjeros laiptais.

4. Norint pašalinti minėtas kliūtis būtina tobulinti moterų atrankos į karo tarnybą tvarką, jų rengimą tarnybai, tikslinant turimus ar nustatant naujus atrankos reikalavimus, sudarant kryptingą atrinktų kandidačių rengimo programas.

5. Parengti konkrečiais kriterijais pagrįstas moterų tarnybos stebėsenos ir vertinimo metodikas, kurios padėtų atrinkti pačias perspektyviausias kandidates į paaugštinimą bei tolesnį mokymą (II, III ir IV pakopos) arba stažuotis užsienyje.

6. Kandidatų mokytis (stažuotis užsienyje) atrankos tvarka turėtų būti kuo viešesnė ir skaidresnė bei atviresnė, sudaranti lygias galimybes tiek vyrams, tiek moterims, kreipiant ypatingą dėmesį į jų asmenybės tipą bei psichologines savybes, kuo geriau atitinkančias būsimas pareigas.

Literatūra

1. Facts about Women in the Military. <http://www.mith2.umd.edu/WomensStudies/GovernmentPoitics/Military/factsheet> [2003 m. spalio 31 d.].
2. Gender and Bio-Medical Aspects of Perfomance

- in the Infantry and Royal Armoured Corps, a Review of Literature for AG Human. Rayson M., 2001. http://www.mod./linked_files/women_af_summary.pdf [2003 m. gegužės 29 d.].
3. Kasiulis J., Barvydienė V. *Vadovavimo psichologija*. Kaunas: Technologija, 2001.
4. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002. Nr. 64–2569.
5. Lietuvos Respublikos darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2003. Nr. 70–3170.
6. Lietuvos Respublikos karo prievolės įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996. Nr. 106–2427.
7. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1998. Nr. 49–1325.
8. Moterų teisės, vyrų ir moterų lygių galimybių įgyvendinimo kodeksas. http://moteru_koalicija.webinfo.lt/veikla-pranesimas-pataisytas.htm [2003 m. gruodžio 15 d.].
9. NATO/IMS: Comitee on Women in the NATO Forces: Denmark <http://www.nato.int/ims/2001/win/denmark.htm> [2003 m. spalio 31 d.].
10. NATO/IMS: Comitee on Women in the NATO Forces: UK <http://www.nato.int/ims/2001/win/uk.htm>; prisijungimo laikas [2003 m. spalio 31 d.].
11. NATO/IMS: Comitee on Women in the NATO Forces: Kanada. <http://www.nato.int/ims/2001/win/canada.htm> [2003 m. spalio 31 d.].
12. Puzinavičius B. *Bendrosios ir karo psichologijos pagrindai*. Vilnius: Šviesa, 1999.
13. Women an Dethnic Minorities in Romanian Armed Forces <http://www.musbillings.edu/dzirkler/Romania/Toaderproc.20Cristian/Womenproc.20andproc.2> [2004 m. vasario 7 d.].

Algirdas Orenius, Birutė Pitrenaitė

WOMEN'S CAREER PROBLEM IN THE LITHUANIAN ARMY

Summary

Gender equality is treated as one of the major principles of democracy and is grounded on equal rights, responsibility, and opportunities in all life spheres. Army service is one of these spheres that had been long unavailable to the Lithuanian women. Equal rights between are established in a number of the Lithuanian laws, however, their reality depends on the actual implementation of these rights.

The article analyses the real opportunities for a woman to make a career as well as the causes that impede the practical realization of opportunities in the Lithuania army.

Algirdas Orenius – Mykolo Romerio universiteto Valstybinio valdymo fakulteto Valdymo teorijos katedros docentas, mokslų daktaras
Telefonas (+370~5) 2479255, (+370~5) 2714 529
Elektroninis paštas vtk@mru.lt

Birutė Pitrenaitė – Lietuvos kariuomenės Vidaus audito departamento vyr. specialistė, magistrė
Telefonas (+370~5) 2103832
Elektroninis paštas bir.pitreinaite@mail.ru
Straipsnis įteiktas 2004 m. rugpjūčio mėn., recenzuotas; parengtas spausdinti 2005 m. balandžio mėn.